

**VAN "NATIONAAL WERK VOOR DEN VRIJEN TIJD
VAN DEN ARBEIDER"
TOT "HOGE RAAD VOOR DE VOLKSOPLEIDING" (1)**

A. BOSMANS-HERMANS*

Reeds sedert het midden van de 19de eeuw heeft het privé-initiatief diverse pogingen ondernomen om via werkmanskringen, volksvoor- drachten, adultenscholen, het Willemsfonds (opgericht in 1851) en het Davidsfonds (opgericht in 1875) aan de volksmassa onderwijs en ontspanning te verschaffen (2). Omstreeks de eeuwwisseling grepen vooral radicaal-liberale en socialistische intellectuelen naar de formule van de "volksuniversiteiten". Doordrongen van een katholieke en Vlaamse geest bracht de Vlaamse intelligentsia "hogeschooluitbreidingen" tot stand. In 1914 werkten in Vlaande- ren een vijftigtal van dergelijke instellingen. Ook de sociale bewe- gingen richtten ondertussen studiekringen en lezingen in, waardoor zij de algemene en sociale vorming van hun leden behartigden. Van overheidszorg voor het volwassenenvormingswerk was ondertussen weinig sprake. Niettemin konden adultenscholen, vooral bestemd om een elementair onderwijs te geven, van overheidssubsidies genieten. De Henegouwse volkswerken konden bovendien rekenen op bijzondere steun van hun provinciebestuur.

DE EERSTE WERELDOORLOG : MEER DAN EEN INTERMEZZO

Na 1918 begon op diverse terreinen van het maatschappelijk leven een nieuw tijdperk. Het heeft op zijn beurt nieuwe eisen gesteld aan het volwassenenvormingswerk. Stippen we slechts aan dat bij wet van 19 mei 1914 de leerplicht in België werd ingevoerd. Daar- mee werd een belangrijke stap gezet naar de stelselmatige vermin- dering van het analfabetisme onder de volksklasse. In 1921 bood

---

* Dr. A. Bosmans-Hermans, Oude Baan 47, 3370. Boutersem.

het "Fonds der Meerbegaafden" nieuwe kansen voor de verstandelijke ontwikkeling van de volkskinderen.

Van bijzondere betekenis voor de arbeidersklasse was de democratisering van het politieke leven en de ontwikkeling van de sociale wetgeving. Na de oorlog werd door de progressistische parlementsleden — inzonderheid socialist en christen-democraten — geen uitstel meer geduld voor de hervorming van het kiesrecht. Op 9 mei 1919 werd de wet op het algemeen enkelvoudig stemrecht (voor mannen) afgekondigd. Zij zorgde voor grondige wijzigingen in de samenstelling van het parlement. De aanwezigheid van een belangrijke groep socialistische en christen-democratische parlementsleden ging haar stempel drukken op de ontwikkeling van de sociale wetgeving (3). Bovendien moet rekening worden gehouden met de evolutie van het sociale denken op het internationale vlak. Door de oprichting van de "Internationale Arbeidsorganisatie" (1919) ontstond, vooral in de geïndustrialiseerde landen, een sterke stroming om, door samenwerking onder de naties, op een gemeenschappelijke wijze de sociale vooruitgang ten gunste van de arbeiders te bevorderen. In dat kader moet o.m. de beperking van de arbeidsduur tot de acht-urendag en de 48-urenweek worden gesitueerd. Zij werden in België bij wet van 14 juni 1921 ingevoerd.

De gewijzigde situatie van de arbeiders stelde niet alleen het privé-initiatief voor nieuwe opgaven. Zij trok ook de aandacht van de overheid, die zich zou gaan bekommeren om de "vrije tijd" van de arbeiders. Haar zorg voor de lichamelijke en culturele vorming van de arbeiders zou in de loop van de 20ste eeuw uitgroeien tot een ruim socio-cultureel beleid voor alle bevolkingslagen. Politici en sociale werkers die zich tijdens het interbellum zorgen maakten over de vrije tijdsbesteding van de arbeiders — bij wet van 8 juli 1936 werden in België aan de werknemers zes betaalde verlofdagen toegekend — hadden geen vermoeden van de afmetingen die de vrije tijdsproblematiek na de Tweede Wereldoorlog zou aannemen.

OVERHEIDSZORG VOOR VOLKSOPVOEDING

Het eerste terrein van de volksopvoeding dat na de Eerste Wereldoorlog op de aandacht van de overheid mocht rekenen, was dat van de leetuurvoorziening. In 1920 diende de toenmalige minister

van Wetenschappen en Kunsten, J. Destrée, bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers een wetsontwerp in betreffende de openbare bibliotheken. Daarin werd de oprichting van gemeentelijke, of het aannemen van vrije bibliotheken aangemoedigd, een subsidiëringssysteem en de oprichting van een "Hooge Raad van de Openbare Bibliotheken" in het vooruitzicht gesteld. De kamer keurde het ontwerp goed. Op 17 oktober 1921 werd de eerste wet op de openbare bibliotheken afgekondigd. Een uitvoeringsbesluit volgde op 19 oktober (4). In 1922 functioneerden 1.380 door de Staat erkende bibliotheken; in 1929 waren het er 2.174. Het aantal uitgeleende boeken groeide ondertussen van ruim 2,5 miljoen tot ruim 7 miljoen (5). Aldus werd de basis gelegd voor een actief bibliotheekbeleid. Van het boek het cement en van de leeszaal het dynamische centrum van de volksopvoeding maken bleven voorlopig echter open taken voor plichtsbewuste beleidsverantwoordelijken (6).

Eveneens in 1921 werd een systeem uitgewerkt voor het subsidiëren van "naschoolsche werken". Verenigingen en diensten konden op een financiële steun van het Rijk rekenen naargelang van het aantal cursussen en voordrachten dat zij programmeerden (7). Voor voordrachten met lichtbeelden, of met muziek, werden meer subsidies toegekend. In 1925 werd bovendien een onderscheid gemaakt tussen voordrachten met filmvoorstelling en voordrachten verbonden met proefnemingen of bezoeken aan musea. In de ogen van de beleidsvoerders was volksopvoeding een zaak van kennisoverdracht, vandaar dat zij de daarop gerichte activiteiten wensten te subsidiëren. Daartoe werd in 1921 voor de eerste maal een — bescheiden — bedrag (100.000 BF) op de begroting van het ministerie van Wetenschappen en Kunsten ingeschreven. In 1929 was het langzamerhand gestegen tot 250.000 BF. In dat jaar werden 418 werken gesubsidieerd : 177 Nederlandstalige en 241 Franstalige, waarvan 101 in de provincie Henegouwen (8).

Een centrale kern van waaruit het volksopvoedingswerk kon gedacht, geconcipeerd, aangemoedigd en begeleid worden kwam ondertussen niet tot stand. De vraag naar een dergelijke centrale beleidskern werd nochtans sedert het begin van de jaren twintig door een aantal mensen gesteld. Zij zou uiteindelijk beantwoord worden door de oprichting van de "Hooge Raad voor de Volksopleiding" met beperkte, adviserende bevoegdheid. De ontstaansgeschiedenis van die Raad geeft een beeld van de ruime maatschappelijke problematiek waarin het volksopvoedingswerk zich gedu-

rende de jaren '20 en '30 situeerde en laat ons toe de visie en de motieven te exploreren die tot de oprichting ervan hebben geleid.

EEN KLEIN ANTWOORD OP EEN GROTE VRAAG

Op 2 februari 1922 diende de socialist Louis Piérard bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers een wetsvoorstel tot oprichting van een "Nationaal Werk voor den Vrijen Tijd van den Arbeider" in (9). In het kader van het functioneren van dit Nationaal Werk werd een ruime bevoegdheid toebedeeld aan een "Hooge Raad der Werken voor den Vrijen Tijd": het voorontwerp van de instelling die in 1929, als de "Hooge Raad voor de Volksopleiding" zou gecreëerd worden. Het wetsvoorstel Piérard was ondertussen zeer sterk gewijzigd en gereduceerd. We stippen enkele momenten aan van de weg die het van 1922 tot 1929 heeft afgelegd.

Wat stelde Piérard voor? Het op te richten "Nationaal Werk voor den Vrijen Tijd van den Arbeider" moest de arbeiders kansen bieden om hun vrije tijd "het best" te benutten (art. 2). Daartoe zou het Nationaal Werk enerzijds het vrije initiatief aanmoedigen en anderzijds zelf instellingen en diensten voor vrije tijdsbesteding creëren (art. 3-4). Als te steunen of op te richten initiatieven werden aangestipt: reizende tentoonstellingen voor kunst en folkore, wedstrijden voor huisversiering en -meubilering, het werk van de arbeidersakkertjes en de arbeiderstuinjes, het bouwen van turnzalen, speelpleinen en zwemdokken, de verspreiding van instrumentale en vocale muziek, van volkstheater, het inrichten van voordrachten, filmbezoek en uitstappen (art. 7). Een korps van inspecteurs zou het volksontwikkelingswerk begeleiden en controle uitoefenen over het gebruik van toelagen. Jaarlijks zou het Nationaal Werk een conferentie over volksovoeding inrichten (art. 6). Een bijzondere reglementering tot het verlenen van toelagen voor de oprichting van "gemeenschappelijke huizen en van voor iedereen toegankelijke plaatsen tot uitspanning" werd in het vooruitzicht gesteld (art. 8).

Volgens artikel 5 zou een "Hooge Raad der Werken voor den Vrijen Tijd" worden ingesteld. Hij zou belast zijn met: 1) het bestuur en het beheer van het Nationaal Werk en 2) het onderzoek van problemen die de "ontspanning en de opleiding van het volk" betroffen en die hem door de regering konden voorgelegd worden.

De samenstelling van de Hoge Raad zag de auteur van het wetsvoorstel als volgt. Ten hoogste dertig leden zouden er deel van uitmaken. Zij werden benoemd voor vijf jaar en hun mandaat kon worden vernieuwd. Tien van de dertig leden zouden rechtstreeks door de regering worden benoemd; de twintig anderen zouden door haar gekozen worden onder kandidaten voorgedragen door verenigingen voor sport, kunst en volksopleiding. De Raad zou onder zijn leden een voorzitter en twee secretarissen kiezen. De koning zou de algemene secretaris aanwijzen. Tenslotte zou het functioneren van het "Nationaal Werk voor den Vrijen Tijd van den Arbeider" in overeenstemming worden gebracht met de wet op de openbare bibliotheken (art. 9).

In zijn inleidende motivering bij het wetsvoorstel noemde Piérard de zorg voor het gebruik van de vrije tijd van de arbeiders één van de grote sociale problemen die zich sedert het einde van de Wereldoorlog stelden. Gedurende zijn vrije tijd moest de arbeider, naar verluidt, de kans krijgen om wat gezonde ontspanning te nemen en op een aangename wijze wat bij te leren; kortom om zijn lichaam, geest en hart harmonieus te ontwikkelen. Ter ondersteuning van zijn idee gaf Piérard een overzicht van wat o.a. in Amerika, Engeland en Frankrijk op het getouw werd gezet om aan de arbeiders aanvullend onderwijs en gezonde ontspanning te bezorgen. Betreffende België verwees hij naar hetgeen vooral het provinciebestuur van Henegouwen, en in navolging van Henegouwen dat van Luik en van Brabant, ondernomen had. Hij noemde een overvloed van werkterreinen waarop het Nationaal Werk hetzij aanmoedigend hetzij initiatiefnemend bedrijvig moest zijn. In "La maison de tous" ten slotte zag hij de bekroning, het vitale centrum van het volksovoedingswerk: "Le couronnement de l'oeuvre dont nous rêvons, ce serait la construction dans chaque commune, dans chaque centre important, d'une *maison commune* où le travailleur aimerait à venir le soir lire les journaux, parcourir les publications illustrées, voir des petites exposition artistiques ou documentaires, entendre une conférence, un peu de musique, causer ou jouer avec des camarades (10) ..." Wie vandaag het meer dan vijftig jaar oude wetsvoorstel en de motivering leest, wordt wellicht getroffen door het erg tijdsgebonden karakter van een aantal punten zoals b.v. het naar voren komen van de voordracht als een vrijwel exclusieve werkvorm en van de daarbij horende behoefte aan bekwame voordrachtgevers. Anderzijds zijn diverse punten als een voorafspiegeling van wat eerst verscheidene decennia later reële beleidsobjectieven

zouden worden (culturele centra, sportzalen, zwemdokken, speelpleinen ...).

In een eerste fase leek het wetsvoorstel een vrij vlotte behandeling te krijgen. Op 1 maart 1922 werd het ter studie aan de Kamerafdelingen voorgelegd (11). Op 11 mei namen vier van de zes afdelingen het aan; twee verwierpen het. In het totaal boekte het 63 voor-, 27 tegenstemmen en 13 onthoudingen. Op 6 juli kwam het voor de Middenafdeling die echter oordeelde dat meer informatie moest worden ingewonnen vooraleer een beslissing te nemen. Op 17 januari 1923 boog zij zich opnieuw over het voorstel. Mits een aantal wijzigingen zouden aangebracht worden, keurde zij het met vijf stemmen bij één onthouding goed (12).

Na onderzoek was de Middenafdeling van oordeel dat Piérard een goed beeld gaf van de problematiek van de vrije tijd van de arbeiders. Ter verontschuldiging voor het gebrek aan begrip voor die problematiek voerde zij aan: "Het vraagstuk van den vrijen tijd van den arbeider is nieuw voor de meeste onzer al te druk bezette parlementsleden. Zij moeten zich met te veel zaken bezighouden om dan nog te kunnen zoeken, alvorens hun de taak wordt opgedragen, naar de oplossing van een ingewikkeld vraagstuk waar elders specialisten zich mede bezighielden (13)". Niettemin stelde de Middenafdeling verschillende amendementen voor. We stippen ze slechts aan in de mate ze de Hoge Raad betreffen. Op de eerste plaats wenste de Middenafdeling de naam van het Nationaal Werk te wijzigen in "Nationaal Werk voor Volksopleiding tot benutting van den Vrijen Tijd". De Hoge Raad bleef weliswaar de naam van "Hoge Raad van de Werken voor den Vrijen Tijd" dragen. In de samenstelling van de Raad wenste zij naast de reeds vermelde vertegenwoordigers uit het volksontwikkelingswerk ook afgevaardigden van nog op te richten "Provinciale Commissies voor de Volksopleiding" op te nemen. De Middenafdeling was bovendien van mening dat de voorzitter van de Hoge Raad door de Koning moest worden aangeduid. Met het oog op de verdeling van subsidies kreeg de Hoge Raad alvast de opdracht een algemene regeling uit te werken.

Herhaalde politieke moeilijkheden en moeizame parlementaire werkzaamheden omtrent dringende problemen zorgen ervoor dat een probleem als dat van de "volksopleiding" niet de aandacht van volksvertegenwoordigers en senatoren opeiste. Het hierboven vermelde verslag van de Middenafdeling was aldus niet aan bod gekomen toen de katholiek-liberale regering-Theunis in februari 1925

tot Kamerontbinding en vervroegde verkiezingen overging (14). De uitslagen van de verkiezingen leidden na veel moeilijkheden tot de vorming van een christendemocratisch-socialistisch bewind, dat sterke oppositie ondervond van alle conservatieve krachten in het land amper elf maanden zou uithouden.

Gedurende die periode werd het probleem van de vrije tijd van de arbeiders opnieuw te berde gebracht. L. Piérard diende zijn wetsvoorstel op 5 augustus 1925 opnieuw in (15). Hij nam daarin de in 1923 voorgestelde wijzigingen van de Middenafdeling op. Hij hernam zijn vroegere motivering en verwees bovendien naar de aanbevelingen die de zesde Internationale Arbeidsconferentie aan de regeringen overmaakte en die volledig overeenstemden met de objectieven die Piérard met zijn wetsvoorstel beoogde (16). In Italië was ondertussen een instelling tot stand gekomen (17), gelijkend op het Nationaal Werk dat Piérard voor België ontwierp (18).

Een tweede maal kwam het wetsvoorstel-Piérard echter niet verder dan een verslag van de Middenafdeling (4 juni 1926) (19). Die zorgde nochtans voor een warm pleidooi ten voordele van het voorstel en diende slechts één amendement in. Dit was een indicatie van de geest waarin het overheidsbeleid t.a.v. de volksopvoeding verder zou geconcipieerd en georganiseerd worden: de Middenafdeling herformuleerde het artikel betreffende de taken van het "Nationaal Werk der Volksopleiding tot benutting van den vrijen tijd". Daarin kwam het aanmoedigen, het bevorderen van het privé-initiatief op de eerste plaats; het zelf initiatief nemen werd beschouwd als een eventuele aanvulling van het privé-initiatief en geformuleerd in termen van "Het (Nationaal Werk) *kan ook zelf* (20) tentoonstellingen inrichten ..."

Onder de katholiek-liberale regering-Jaspar (22 november 1927-21 mei 1931) zou het parlement zich eindelijk uitspreken over het wetsvoorstel-Piérard. Nadat Piérard op 1 december 1927 de Kamer had gevraagd de bespreking van zijn voorstel op haar dagorde te plaatsen (21) en daarop herhaaldelijk was aangedrongen (22) ving op 26 januari de algemene discussie (23) aan. De toenmalige minister van Wetenschappen en Kunsten, M. Vauthier, verzocht echter het voorstel eerst in de ministerraad te kunnen bespreken. Opnieuw dreigde de discussie verschoven te worden. Na heel wat geharrewaring de Kamer niettemin tot de bespreking over. Daarin kwam, naast lof vanwege de socialistische sprekers, vanwege andere Kamerleden heel wat kritiek op het té centralistisch opgevatte overheidsbeleid.

Na verschillende weken diende de regering een amendement in waardoor het voorstel Piérard verviel en een nieuw wetsontwerp aan de Kamer werd voorgelegd (24). Met dit ontwerp had de regering, aldus Vauthier, dezelfde bedoeling als Piérard, maar het liet aan een eenvoudiger en praktischer toepassing toe. Het wetsontwerp hield overigens weinig concrete gegevens in betreffende het functioneren van het nu genoemde "Nationaal Werk voor de Volksopvoeding" en van de "Hooge Raad voor de Volksopleiding". Het statuut en de taken van die instellingen zouden voornamelijk bij koninklijk besluit worden geregeld. Na lange discussies, waarbij de rol die de Staat in de volksoontwikkeling kon of moest spelen centraal stond, werd het ontwerp tijdens de zittingen van 6, 12 en 13 september in belangrijke mate gewijzigd (25). De oprichting van een "Nationaal Werk voor de Volksopleiding" werd niet weerhouden. De geamendeerde artikelen behelsden uitsluitend de oprichting van de Hoge Raad, met consultatieve bevoegdheid. Van sterke staatsinmenging kon geen sprake meer zijn. Op 19 september 1928 keurde de Kamer met 125 ja-, 9 neen-stemmen en 4 onthoudingen ten slotte een bescheiden wet tot oprichting van een "Hooge Raad voor de Volksopleiding" goed (26). J. Destrée en L. Piérard, die zich bij de stemming onthielden, onderstreepten dat deze wet weliswaar het principe van de overheidszorg voor de volksoopvoeding huldigde, maar niet de minste garanties bood om dit principe in daden om te zetten. Op 19 maart 1929 keurde de Senaat unaniem de wet goed (27). Op 3 april werd zij bekrachtigd. Zij luidde als volgt :

"Art. 1. Ten einde te bevorderen al hetgeen er toe strekt om aan de arbeiders het middel te geven een nuttig en zedelijk gebruik van hun vrijen tijd te maken, wordt, bij het ministerie van kunsten en wetenschappen, een hoogen raad voor de Volksopleiding opgericht, waarvan de samenstelling en de bevoegdheden bij koninklijk besluit worden geregeld.

Art. 2. Deze hooge raad zal van raadplegenden aard zijn. Hij kan aan de regeering alle maatregelen voorstellen, welke hij oorbaar acht om de volksoopvoeding te bevorderen en betere benutting van den vrijen tijd der arbeiders te verzekeren.

Ieder jaar, brengt hij de regeering verslag uit over zijne werkzaamheid.

Art. 3. De benutting van de op de begrooting van het ministerie van kunsten en wetenschappen uitgetrokken credieten voor de volksoopvoeding, zal door de regeering worden bepaald, na advies of op voorstel van den hoogen raad" (28).

Aldus zag, volgens de woorden van Piérard, "un petit être malingre" het levenslicht, in plaats van "l'enfant sain et bien constitué" (29)

dat hij in 1922 aan de Kamer voorstelde. Niettemin zou de Hoge Raad een belangrijke rol gaan spelen in de ontwikkeling van het overheidsbeleid inzake volksoopvoeding en aldus inzake het volksoopvoedingswerk in het algemeen.

ENKELE MOMENTEN UIT EEN VIJFTIGJARIG BESTAAN

Hoewel we elders de geschiedenis van de Hoge Raad meer uitvoerig hopen te behandelen, kunnen we in deze bijdrage reeds enkele karakteristieke aanstippen die zijn werking gedurende de voorbije vijftig jaar typeren (30).

Een koninklijk besluit van 3 maart 1930 legde voor de eerste maal de functie, de samenstelling en een aantal punten betreffende de werking van de nieuw ingestelde Hoge Raad vast (31). Naast de algemene opdracht, de minister te adviseren betreffende de "beste middelen" die konden aangemoedigd en aangewend worden "om de volksoopvoeding te bevorderen en een beter gebruik van den vrijen tijd der arbeiders te verzekeren", kreeg de Raad de taak advies uit te brengen bij de verdeling van de voor de volksoopvoeding bestemde kredieten. Ten minste twintig en ten hoogste dertig leden zouden deel uitmaken van de Raad. Zij zouden door de Koning worden benoemd voor een termijn van drie jaar. Nadien kon hun mandaat verlengd worden. Alle provinciën zouden in de Raad vertegenwoordigd zijn. Naast ambtenaren van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen konden ook ambtenaren uit andere ministeriële departementen worden toegevoegd. Zij konden, uitsluitend met raadgevende stem deelnemen aan de werkzaamheden van de Raad die van belang waren voor hun departement. Op 4 maart 1930 werd de eerste samenstelling bekend gemaakt (32). De Raad bestond uit 23 leden : twee vrouwen en 21 mannen, onder wie twee geestelijken. F. Cocq, oud-burgemeester van Elsene en volksvertegenwoordiger werd aangesteld tot voorzitter. Kanunnik Broeckx, senator en algemeen directeur van de maatschappelijke werken van Limburg en L. Piérard kregen de functie van ondervoorzitter toegewezen. De laatste zou reeds op 31 oktober 1931 F. Cocq, tot minister van Justitie benoemd, in de functie van voorzitter opvolgen (33).

Bij de installatie van de eerste Hoge Raad, op 6 mei 1931, ontvouwde de toenmalige voorzitter Cocq een beeld van de taken die

de Hoge Raad op zich kon nemen. Ook al was de Raad op de eerste plaats een adviserend orgaan t.o.v. het overheidsbeleid inzake volksopleiding, toch wees Cocq twee richtingen aan waarin de Raad zijn werkzaamheden zou ontplooiën: enerzijds in de richting van studie en documentatie ter voorbereiding van adviezen, anderzijds in de richting van rechtstreekse tussenkomsten in het volksoptwerk, via aanmoedigingen, raadgeving en begeleiding (34). Leek dit, aldus Cocq, een beperkte taak, zij was het nochtans niet. Hij noemde het een hele opgave om de grote diversiteit van werken betreffende volksopleiding te onderzoeken, te inventariseren, te classificeren en enigszins te begeleiden.

Heeft de Hoge Raad die taken gedurende de volgende jaren vervuld?

Over zijn werkzaamheden van de Hoge Raad vóór 1940 zijn wij totnogtoe weinig geïnformeerd (35). Enige activiteit is er nochtans zeker geweest. Als een uiting van zijn werkzaamheden publiceerde de Hoge Raad in 1932 een brochure: *De Muziek en het Volk* (36). Daarmee wilde hij het volksoptwerk rechtstreeks helpen door "raadgevingen en aanmoedigingen" (37). Hij liet, naar verluidt, zijn aandacht op de eerste plaats naar de muziek gaan o.m. omdat de muziekbeoefening in België zeer ruim verspreid was en ze in de vrije tijdsbesteding van de arbeiders een grote rol speelde. Na de muziek hoopte de Hoge Raad andere concrete aspecten aan de orde te stellen (36). Dat de initiatiefnemers *De Muziek en het Volk* als een eerste brochure van een reeks zagen blijkt overigens uit de aanduiding "Publicatie nr 1". Volgende afleveringen zagen echter nooit het licht! ...

Op voorstel van de Hoge Raad (39) en naar aanleiding van de uitvaardiging van de wet van 8 juli 1936 betreffende de jaarlijkse betaalde verlofdagen werd bij koninklijk besluit van 27 juli 1936 een "Nationale Dienst voor den Vrijen Tijd van den Arbeider" opgericht. Hij werd bij koninklijk besluit van 26 juli 1938 in twee afdelingen, een Nederlandstalige en een Franstalige, gesplitst en op 28 december 1939 opgeheven. Het personeel en de bevoegdheden van de Dienst zouden voortaan ressorteren onder het "Bestuur van Schoone Kunsten, Letteren en Openbare Bibliotheken" dat voortaan de benaming "Bestuur van Schoone Kunsten, Letteren en Volksopvoeding" zou dragen (40). Vandaaruit zou na de Tweede Wereldoorlog de administratie voor de volksoptwikkeling verder uitgroeien (41).

Tegelijkertijd met de splitsing van de "Nationale Dienst voor

den Vrijen Tijd van den Arbeider" werd op 26 juli 1938 ook de Hoge Raad voor de Volksopleiding in twee afdelingen gesplitst. Op 3 augustus werden de nieuwe leden benoemd. Het voorzitterschap van de Nederlandstalige afdeling werd toen toevertrouwd aan de Mechelse senator A. Verbist (42).

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog beschikte de Belgische overheid over een elementaire administratieve cel en over een adviserende instantie waarin beleidsvoerders en vertegenwoordigers van het volksoptwerk elkaar konden treffen. Zij vormden de basis voor een beleidstype waarin "l'Etat coordonne", in tegenstelling tot een beleidstype waarin "l'Etat organise et dirige" en waarvoor het Italiaanse "Opera Nazionale Dopolavoro" model stond (43). Aldus weerspiegelde zich in de overheidszorg een bekommernis voor de algemene vorming en de vrije tijdsbesteding van de arbeiders, een bekommernis die tijdens het interbellum op diverse internationale congressen en in verschillende publikaties naar voren kwam (44).

Na de Tweede Wereldoorlog gingen voor de volksoptvoeding mede door belangrijke democratiseringstendenzen nieuwe mogelijkheden open. Op het internationale vlak ging de UNESCO (opgericht in 1945) de zaak van de "adult education" behartigen (45). In 1949 had een eerste internationale conferentie plaats te Elsinore (Denemarken) (46). België was er vertegenwoordigd door twee ambtenaren, P.H. Rock en A. Van Aelbrouck, en een afgevaardigde van de christelijke arbeidersbeweging B. Drees (47). In het Belgische na-oorlogse volksoptwerk zat ondertussen echter nog geen nieuwe vaart. De toenmalige ministers onderkenden, aldus P. Rock, het belang van de volksoptvoeding nog niet (48). Het deed hem in een uitvoerig overzicht betreffende de volksopleiding in België schrijven: "Le difficile n'est pas de dresser des plans pour l'avenir, mais d'en dresser qui soient réalisables avec les modestes moyens que le Gouvernement met à la disposition de la Direction de l'Education Populaire" (49). Naar de tweede Unesco-conferentie, te Montreal in 1960 werd een Belgische officiële delegatie niet gezonden. De bevoegde overheid zag de noodzaak daarvan niet in (50). Vanuit het vrije vormingswerk nam weerom B. Drees aan de conferentie deel (51). De verslagen van de conferentie waren in België niettemin een bron van inspiratie om te pleiten en te ijveren voor een ruimer en meer innoverend overheidsbeleid (52). In de loop van de jaren zestig kwam dit langzamerhand op gang.

Wat gebeurde ondertussen met de Hoge Raad voor de Volksoplei-

leiding? Reeds op 10 februari 1947 werd de Raad opnieuw samengesteld, onder voorzitterschap van L. Piérard voor de Franstalige en A. Verbist voor de Nederlandstalige afdeling (53). Een functie vervullen t.o.v. het beleid, deed hij echter niet. In 1957 stelde de toenmalige minister van Openbaar Onderwijs, L. Collard, een nieuwe Raad samen (54). Een koninklijk besluit van 15 januari 1957, dat een gedeeltelijke wijziging bracht van dat van 5 maart 1936 (55), liet even vermoeden dat de zaak op gang zou komen. Ook de activiteit van de Raad die in 1957 werd geïnstalleerd is echter niet bijster groot geweest (56). Pas de jongste drie Raden (1963-1968, 1969-1974 en 1974-1979) hebben bijzonder intensief en constructief gewerkt aan de cultuurverspreiding en de exploratie en bevordering van diverse typen van volwassenenvormingswerk. Daarvan getuigen opeenvolgende verslagen van algemene vergaderingen en druk commissiewerk, menigvuldige adviezen, nieuwe regelingen betreffende b.v. het oprichten van culturele centra (koninklijk besluit van 13 mei 1965), de subsidiëring van de activiteiten van nationale en provinciale organisaties ten bate van de Nederlandstalige volksontwikkeling (koninklijk besluit van 24 maart 1967), maatregelen betreffende de scholing van vormingswerkers en niet in het minst de openheid t.o.v. nieuwe werkvormen die zich als eigentijdse formules van vormingswerk aandienen. Zoals boven reeds aangestipt zal ik de werkzaamheden van die "actieve" Hoge Raden echter in een afzonderlijke publikatie uitvoeriger behandelen (57).

NOTEN

1. Moge ik hierbij het Bureau van de huidige Hoge Raad voor de Volksopleiding dat mij uitnodigde een onderzoek naar de geschiedenis van de Hoge Raad te ondernemen bijzonder danken.
Ik gebruik in dit artikel de termen "volksopvoeding", "volksontwikkeling", "volksopleiding", "volwassenenvorming" als synoniemen. Ik wil daarmee niet stellen dat een onderscheid niet kan gemaakt worden maar ik meen dat zij globaal genomen gebruikt werden om een zelfde realiteit te benoemen. Ten slotte zij nog aangestipt dat, wanneer ik niet uitdrukkelijk een bepaalde tekst citeer, ik gewoon voor de eenvormigheid in de lopende tekst steeds "Hoge" i.p.v. "Hooge" Raad schrijf, ook al betreft het een tijd waarin de dubbele "oo" werd gebruikt.
2. Op het vlak van de geschiedenis van het volwassenenvormingswerk in België gebeurde nog maar weinig wetenschappelijk onderzoek. Een synthese ligt niet voor. Een idee van de waaier van initiatieven die vóór 1914 bestonden biedt: M. DE VROEDE e.a., *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in de 19de en 20ste*

- eeuw, deel I : *De periodieken, 1817-1878* (Gent-Leuven, 1973) p. 42-46; deel II : *De periodieken, 1878-1895*, (Gent-Leuven, 1974) p. 55-57; deel III, eerste stuk : *De periodieken 1896-1914* (Gent-Leuven, 1976) p. 107-117.
3. Cfr. G. DE BROECK, *Sociale Wetgeving*, in : S.H. SCHOLL, *150 jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België (1789-1939)*. Derde deel : *De katholieke arbeidersbeweging (1914-1939)*. (Brussel, 1966) p. 165-208.
  4. Cfr. Ch. DEPASSE en A. ANDRE, *L'Organisation des loisirs du travailleur en Belgique et à l'étranger* (La Louvière, 1931) p. 84-94; Ch. DEPASSE, *Loisirs et culture. Manuel de l'éducation populaire*. deel II : *L'Organisation officielle de l'éducation populaire en Belgique (Etat, provinces) et internationalement en fonction des loisirs des travailleurs* (Luik, 1950) p. 123-144. Ch. Depasse, inspecteur van de openbare bibliotheken, besteedde bijzondere aandacht aan de organisatie van die instellingen, cfr. o.a. : Ch. DEPASSE, *La bibliothèque publique, complément indispensable de l'école! Comment la créer à peu de frais* (Luik, 1923, 1924²); ID., *Historique et organisation des bibliothèques publiques en Belgique* (Brussel, 1932); ID., *La bibliothèque publique-type, avec essai de catalogues-types* (Luik, 1935); ID., *Guide pratique du bibliothécaire* (Luik, 1939).
  5. De exacte cijfers zijn : in 1922 : 2.686.313 ontleningen; in 1929 : 7.181.437 ontleningen : Ch. DEPASSE en A. ANDRE, o.c., p. 97.
  6. Ch. DEPASSE, *Loisirs et culture*. deel I : *Philosophie de l'Education populaire* (Luik, 1949) p. 142.
  7. Cfr. Ch. DEPASSE en A. ANDRE, o.c., p. 102.
  8. Het zij aangestipt dat daarnaast ook het ministerie van Landbouw financiële steun gaf aan diverse activiteiten die uitdrukkelijk als volksoepvoedende activiteiten werden beschouwd : cursussen land- en tuinbouw, cursussen en wedstrijden i.v.m. de verspreiding van het arbeidersakkertje en -tuintje.
  9. *Parlementaire Handelingen. Kamer* (1921-1922) p. 197 (zitting van 2 februari 1922); *Parlementaire Documenten van de Kamer* (1921-1922) nr. 34. Mede-ondertekenaars van het voorstel waren J. Destrée, C. Moury, E. Vandervelde, E. Van Walleghem en J. Wauters.
  10. *Parlementaire Documenten. Kamer* (1921-1922) nr. 34, p. 30.
  11. *Parlementaire Handelingen. Kamer* (1921-1922) p. 301 (zitting van 1 maart 1922).
  12. *Parlementaire Documenten. Kamer* (1922-1923) p. 469-472 (nr. 92).
  13. *Id.*, p. 469.
  14. Betreffende de algemene politieke geschiedenis van België, cfr. Th. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België* (Amsterdam-Brussel, 1973³) p. 309-314.
  15. *Parlementaire Documenten. Kamer* (Buitengewone zitting 1925) nr. 132
  16. Cfr. La sixième session de la conférence internationale du travail, *Revue internationale du travail*, X, 4 (okt. 1924) p. 527-609. De werkzaamheden van het provinciebestuur van Henegouwen werden overigens tot voorbeeld gesteld, cfr. L'Oeuvre des Commissions provinciales des loisirs ouvriers en Belgique, *id.*, IX, 6 (juni 1924) p. 917-933.
  17. Betreffende dit Italiaans initiatief, cfr. Fr. BLOCH-LAINE, *L'Emploi des loisirs ouvriers et l'éducation populaire* (Parijs, 1936. Université de Paris. Faculté de Droit. Thèse de doctorat) p. 85-92.
  18. "En Italie, une oeuvre des loisirs vient d'être créée par décret. Son économie semble calquée sur celle que nous avons prévue dans notre proposition de loi, la première en date qu'on ait soumise à un parlement". *Parlementaire Documenten van de Kamer* (Buitengewone zitting 1925) nr. 132, p. 3.
  19. *Parlementaire Documenten. Kamer* (1925-1926) p. 1614-1620 (nr. 329).

20. Cursivering van mij;
21. *Parlementaire Handelingen. Kamer* (1927-1928) p. 73.
22. *Id.*, p. 242 (zitting van 22 december 1927); p. 289-290 (zitting van 1928).
23. *Id.*, p. 346-356.
24. *Id.*, p. 1281 (zitting van 7 juni 1928). *Parlementaire Documenten. Kamer* (1927-1928) nr. 191.
25. Vooral de vertegenwoordigers Golenvaux en Huysmans speelden daarbij een invloedrijke rol.
26. *Parlementaire Handelingen. Kamer* (1927-1928) p. 2385-2386.
27. *Parlementaire Handelingen. Senaat* (1928-1929) p. 694.
28. *Mededeelingen van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen*, XXIII (1929) deel I, 67-68.
29. *Parlementaire Handelingen. Kamer* (1927-1928) p. 2486 (zitting van 19 september 1928).
30. Ik dank de heer P. Rock voor de informatie die hij me verstrekke betreffende de lange periode dat hij de werkzaamheden van de Hoge Raad meemaakte.
31. *Mededeelingen van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen*, XXIV (1930) deel I, p. 44-46.
32. *Id.*, p. 51-53. Een tijdje later volgden de namen van de ambtenaren die aan de Raad werden toegevoegd.
33. *Mededeelingen van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen*, XXV (1931) deel I, p. 336.
34. "Notre mission ... sera surtout une mission d'étude, de documentation, d'action directe exercée sous forme d'avis, de vœux, de suggestions adressés à M. Le Ministre, peut-être aussi d'intervention directe auprès des oeuvres d'éducation populaire, par voie de conseils et d'encouragements, destinés à soutenir et à guider les efforts de l'initiative privée" : Ch. DEPASSE en A. ANDRE, *o.c.*, p. 80; Ch. DEPASSE, *Loisirs et culture*, deel II, p. 81.
35. De Hoge Raad was ertoe gehouden jaarlijks een verslag over zijn werkzaamheden aan de regering voor te leggen. Die verslagen hebben wij totnogtoe echter niet teruggevonden.
36. Ministerie van Kunsten en Wetenschappen. Hooge Raad voor de Volksopleiding. *De Muziek en het Volk. Verslagen. Voorstellen. Wenschen* (Brussel, 1932).
37. *Id.*, p. 6.
38. *Ibid.*
39. Ch. DEPASSE, *Loisirs et culture*, deel II, p. 89.
40. *Id.*, p. 89-91; *Mededeelingen van het ministerie van Openbaar Onderwijs*, XXXIII (1939) deel I, p. 261.
41. In 1946 werd deze Dienst een Directie onder de benaming : Directie van de Volksopleiding. Zij omvatte twee Diensten : de Dienst der Werken voor Volksopleiding en de Dienst van de Openbare Bibliotheken : *De Volksopleiding in België. Vlaams landsgedeelte met overzicht over Frans landsgedeelte* (Brussel, 1950. Ministerie van Openbaar Onderwijs. Leidraad voor wie leren wil. Aflevering 10) p. 10. In het kader van de culturele autonomie werd sedert de jaren '60 voor iedere cultuurgemeenschap een eigen administratie voor Culturele Zaken ontwikkeld. De Directie van de Volksopleiding werd in 1961 omgevormd tot "Algemene Directie van Jeugd en Vrijtijdsbesteding", waaronder ressorteerden : de Nationale Dienst voor de Jeugd, de Dienst Volksontwikkeling en de Dienst Openbare Bibliotheken en Algemene Zaken : R.

- in Vlaanderen. Deel I : Vormings- en ontwikkelingswerk, amateuristische kunst- en wetenschapsbeoefening* (Brussel, 1971) p. 39.
42. *Mededeelingen van het ministerie van Openbaar Onderwijs*, XXXII (1938) deel I, p. 130-134.
  43. Cfr. Fr. BLOCH-LAINE, *o.c.*, p. 84.
  44. O.m. in 1924 te Genève op de Internationale Arbeidsconferentie, in 1930 te Luik op het "Premier Congrès International des Loisirs de l'Ouvrier", in 1931 te Los Angeles op het "First International Recreation Congress", in 1935 te Brussel op het "Congrès International des Loisirs du Travailleur" en in 1938 opnieuw te Brussel op een internationale conferentie die leidde tot de oprichting van een "Association internationale pour les loisirs du travailleur". Cfr. Fr. BLOCH-LAINE, *o.c.*, p. 30-37; Ch. DEPASSE, *Loisirs et culture*, deel II, p. 243-269; G. MEQUET, Vers une action internationale en faveur des loisirs des travailleurs, *Revue internationale du travail*, XXX, 5 (nov. 1934) p. 617-636.
  45. Cfr. *L'Unesco et l'éducation des adultes* (Parijs, 1948).
  46. *Summary report of the international conference on adult education. Elsinore, Danmark, 19-25 June 1949* (Parijs, 1949. Unesco publication, n° 406).
  47. *Id.*, p. 36.
  48. Gesprek van 2 mei 1979.
  49. *Rapport sur l'éducation des adultes en Belgique présenté par P.H. Rock et A. Van Aelbrouck. Conférence internationale de l'éducation des adultes. Elseneur (Danemark). June 1949*, p. 16 (gepolycopeerde tekst).
  50. Gesprek met P. Rock op 2 mei 1979.
  51. *Deuxième conférence mondiale sur l'éducation des adultes* (Parijs, 1963. Unesco. Etudes et documents d'éducation, 46) p. 48.
  52. Gesprek met P. Rock op 2 mei 1979.
  53. *Mededeelingen van het ministerie van Openbaar Onderwijs*, XLI (1947) deel I, p. 43-44 en p. 67-68.
  54. *Mededeelingen van het ministerie van Openbaar Onderwijs*, LI (1957) deel I, p. 246-247.
  55. *Id.*, p. 14-15.
  56. Eén van de leden van de Raad, met name M. Van Haegendoren, toenmaals voorzitter van de Stichting Lodewijk De Raet, drong nochtans herhaaldelijk aan op een sameroepen van de Hoge Raad : cfr. Briefwisseling van de Hoge Raad 1957-1963, 610/0 (bewaard op het secretariaat van de Raad, Saintelettesquare, 13, Brussel).
  57. Voor een algemeen overzicht zij verwezen naar : *Hoge Raad voor de Volksopleiding, 1963-1968* (Brussel, 1969); *Hoge Raad voor de Volksopleiding 1969-1973* (Brussel, s.d.) en de gestencilde jaarverslagen voor de periode sedert 1974.